

Universitetet
i Stavanger

HANDELSHØGSKOLEN UIS

MASTEROPPGAVE

STUDIEPROGRAM:

Master i forretningsjus

OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE
SPESIALISERINGSRETNING:

Entrepriserett

TITTEL: *Rettslige konflikter mellom byggherre og entreprenør i vegutbyggingsprosjekter –
Vilkår for vederlagsjustering i såkalte «plunder og heft» - saker.*

ENGELSK TITTEL: *Legal conflicts between builder and contractor in road development projects –
Terms for additional remuneration in disruption claims - cases.*

FORFATTER(E)

VEILEDER:

Kandidatnummer:

2503

Navn:

Tove Broen Jakobsen

Ola Johan Settem

1. Innledning	3
1.1 Presentasjon av tema og problemstilling.....	4
1.2 Begrepsavklaring.....	5
1.2.1 «Plunder og heft»	5
1.3 Rettskildebildet og metode.....	7
1.4 Videre fremstilling.....	9
2. Kontraktregulering i vegutbyggingsprosjekter	9
2.1 Kontraktsbestemmelser	10
2.1.1 NS 8405.....	10
2.1.2 NS 8407.....	12
2.1.3 NS 8405 og NS8407.....	13
2.1.4 «Økte utgifter» og «nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid».....	13
2.2 Byggherrens risiko	15
2.2.1 Forhold som byggherren bærer risikoen for - <i>byggherreforholdet</i>	17
2.2.1.1 Endringer	17
2.2.1.2 Forsering.....	18
2.2.1.3 Manglende byggherremedvirkning.....	19
2.2.1.4 Opplysningssvikt	20
2.2.1.5 Andre hindringer som byggherren har risikoen for.....	22
2.2.2 Bestemmelser om varsling	22
3. Vilkår for «plunder og heft».....	23
3.1 Byggherreforhold	24
3.2 Forstyrrelser på annet arbeid	27
3.3 Produktivitetstap.....	30
3.4 Årsakssammenheng.....	34
3.5 Avsluttende merknader	37
4. Litteraturliste og referanser	40

1. Innledning

Hvert år bevilger Stortinget flere milliarder kroner til bygging av offentlig statlig veg i Norge. Bevilgningen medfører at det gjennom anskaffelsesregelverket inngås et større antall entrepris kontrakter mellom det offentlige og entreprenør for å få gjennomført de prosjektene bevilgningen er knyttet opp mot. Kontrakter statlig byggherre inngår med entreprenør skal sikre at staten får det som er avtalt til rett tid, kvalitet og kostnad.¹

De siste ti årene har bevilgninger fra Stortinget hatt en betydelig økning, noe som gitt høy utbyggingsaktivitet. Dette har igjen gitt større kontrakter i anleggsbransjen, samtidig som prosjektene har blitt mer komplekse med både økt krav til tekniske løsninger, vegens standard og utforming.² Økt byggeaktivitet har også gitt økt konfliktnivået mellom byggherre og entreprenør i vegutbyggingsprosjekter. I Riksrevisjonens revisjonsrapport *om årsaker til konflikter mellom byggherre og entreprenør i vegutbyggingsprosjekter* som ble offentliggjort i november 2020³, har Riksrevisjonen sett nærmere på omfang og årsak til konfliktene. Revisjonsrapporten tar for seg vegprosjekter hvor Statens vegvesen er byggherre.

I perioden fra 2011 til 2019 ble det registrert 73 tvistesaker. I 72 av sakene er det entreprenøren som saksøker staten. I perioden mellom 2015 – 2019 er det tatt 48 sivilt søksmål. Tabellen under viser at 25 tvistesakene er avgjort ved dom, utenrettslig mekling og rettsmekling, 20 saker er ikke ferdigbehandlet og 3 saker foreligger det ikke informasjon om.⁴

Tabell 3 Andel av entreprenørens påstand som blir innfridd i saker avgjort ved utenrettslig mekling, rettsmekling og dom				
Andel innfridd	Utenrettslig mekling	Rettsmekling	Dom	Sum
0	2		2	4
< 25 %	2		3	5
25–50 %	7	3	1	11
> 50 %	2		1	3
Ikke opplyst	2			2

N = 25. For tre av sakene fra 2015 foreligger det ikke opplysninger, 20 saker er ikke avsluttet per 1. januar 2020.
Kilde: Statens vegvesen

Figur 1⁵

¹ Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 (riksrevisjonen.no) s. 7

² Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 (riksrevisjonen.no) s. 7

³ Undersøkelse av årsaker til konflikter mellom byggherre og entreprenør i vegutbyggingsprosjekter (riksrevisjonen.no)

⁴ Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 (riksrevisjonen.no) s. 17 og 19

⁵ Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 (riksrevisjonen.no) side 19

Gjennom sin dokumentanalyse har Riksrevisjonen i hovedsak kommet til at tema for konfliktene er; forståelse av kontrakt, krav om vederlag for utført arbeid, konkurransegrunnlag og leveranse. Jeg går ikke nærmere inn på disse temaene innledningsvis, men flere av tvistene er tilknyttet såkalte «plunder og heft» - saker, som er tema for oppgaven. Dette kommer jeg nærmere inn på i kap. 1.1.

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Oppgaven ligger innenfor entrepriseretten, og tradisjonelt vil entrepriseretten dreie seg om kontraktsforhold hvor den ene partene (entreprenøren) påtar seg et bygge- og anleggsoppdrag for den andre parten (byggherren).⁶ Karakteristiske trekk ved entreprisekontrakter er at kontraktene er gjennomgående langsiktige, beheftet med betydelig usikkerhet og risiko og det vil dreie seg om kompliserte og sammensatte ytelser.⁷ Dette er forhold som kan gi grunnlag for betydelige konflikter i kontraktsforholdet.

I revisjonsrapporten er det vist til at flere av tvistesakene i perioden 2015–2019, omhandler krav på vederlagsjustering som følge av produktivitetstap eller forstyrrelser på annet arbeid, men at byggherren ikke godkjenner omfanget av kravet.⁸ Det er disse sakene som ofte kalles «plunder og heft».

I dokumentanalysen og intervjuene med entreprenører som Riksrevisjonen har gjennomført, kommer det frem at det er spesielt vanskelig å dokumentere krav som skyldes nedsatt produktivitet som følge av «plunder og heft» og forsering av arbeidet. Det kan være vanskelig å fastslå hva som er en reell kostnadsendring ut fra det entreprenøren anser som mangelfull leveranse fra byggherren, og hva som eventuelt bare kan være en påstand fra entreprenøren. I denne sammenheng vil også tidsperspektivet spille en stor rolle i og med det kan ha gått lang tid fra arbeidet er utført til sluttoppjøret skal behandles. Det er også uklart hvilke krav som skal eller bør stilles til grunnlagsdokumentasjon for krav om vederlagsjustering for «plunder og heft».⁹

⁶ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 19

⁷ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 21

⁸ [Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 \(riksrevisjonen.no\)](#) s. 24

⁹ [Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 \(riksrevisjonen.no\)](#) s. 24

I intervju Riksrevisjonen har gjort i forbindelse med rapporten, uttaler Statens vegvesen at varslede krav om kostnadsdekning grunnet «plunder og heft» ikke kan aksepteres dersom de ikke er godt nok dokumentert. Statens vegvesen mener også at entreprenørene kan ha *blåst opp* kravene sine for å sikre at noen av kostnadene for «plunder og heft» blir akseptert av Vegvesen eller eventuelt domstolen. Forannevnte blir bekreftet av flere entreprenører som har vært til intervjuet i undersøkelsen.¹⁰

For at entreprenørens skal kunne fremsette krav om vederlagsjustering tilknyttet produktivitetstap eller forstyrrelser på annet arbeid såkalte «plunder og heft», må gitte vilkår være oppfylt. Jeg skal i denne oppgaven se nærmere på vilkårene for vederlagsjustering for «plunder og heft».

1.2 Begrepsavklaring

Det er «plunder og heft» som legger grunnlaget for tema i selve oppgaven. Jeg har derfor innledningsvis valgt å skrive hva som ligger i begrepet «plunder og heft».

1.2.1 «Plunder og heft»

Det finnes ikke en legaldefinisjon på «plunder og heft», men som nevnt tidligere så er «plunder og heft» krav på vederlagsjustering tilknyttet produktivitetstap eller forstyrrelser på annet arbeid hos entreprenøren. I dette ligger at entreprenørens kostnad øker som følge av noe byggherren bærer risikoen for (også kalt *byggherreforhold*), og som gir nedsatt produktivitet eller forstyrrer annet arbeid som entreprenøren har ansvar for.¹¹

I HR-2019-1225-A¹² har Høyesterett uttalt at «plunder og heft» er et bransjeuttrykk som ikke har et entydig rettslig innhold. Kjernen er at entreprenøren påføres ekstrakostnader som følge av at forhold på byggherrens svarer for, og som medfører nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid hos entreprenøren. Retten sier videre at det er her tale om de avledete konsekvenser av forhold som byggherren bærer risikoen for. Dette kan være pålegg om endringer i det som er avtalt, forsinkelse eller svikt i byggherrens medvirkningsplikt.

¹⁰ [Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 \(riksrevisjonen.no\)](#) s. 24

¹¹ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 268

¹² [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (54) og (55)

Dette betyr at det er de avledede konsekvensene av byggherreforholdet som er definisjonen på «plunder og heft», og ikke konsekvensene byggherreforholdet medfører. Videre så må nedsatt produktivitet eller forstyrrelsen være tilknyttet *annet arbeid* som entreprenøren har ansvar for.

De avledede konsekvensene kan være at entreprenøren må sette inn ekstra funksjonærressurser for å følge opp endringene med tanke på det å ivareta tekniske, planmessige og økonomiske forhold. Arbeide med å utarbeide og varsle endringene, prise den enkelte endringsordren og sende faktura kan også inngå i avledede konsekvenser, samt at entreprenøren må kanskje endre bemanningen i det aktuelle prosjektet og andre prosjekter entreprenøren har ansvar for.

Forsinkelser i byggherrens leveranser kan medføre ventetid for entreprenøren i og med at han ikke vil komme videre med sitt arbeid før leveransen er på plass. Dette vil også falle inn under krav om vederlagsjustering for «plunder og heft».¹³

Byggherreforhold som medfører «plunder og heft», kan også medføre krav om fristforlengelse med tilhørende krav.¹⁴ Krav om fristforlengelse er verken til hinder eller en betingelse for «plunder og heft», og disse to typer krav vil være to ulike krav.¹⁵ Krav om fristforlengelse vil kunne føre frem om byggherreforholdet forsinkes frister i kontrakten eller sluttfristen for prosjektet.¹⁶ For «plunder og heft» - krav er det tilstrekkelig at byggherreforholdet forstyrrer annet arbeid, slik at produktiviteten blir lavere enn den ville vært uten byggherreforholdet. Det kan foreligge avledende konsekvenser selv om selve kontraktsarbeidet ikke blir forsinket.¹⁷

For at entreprenøren skal kunne få gjennomslag for sitt krav er det visse vilkår tilknyttet «plunder og heft» som må være oppfylt.¹⁸ For det første må entreprenøren sannsynliggjøre at det er snakk om et forhold byggherren bærer risiko for etter kontrakten. Det andre er at det må foreligge forstyrrelser på *annet arbeid*.¹⁹ Det tredje er at entreprenøren må sannsynliggjøre et produksjonstap, som her vil være forskjellen mellom hvordan arbeidet faktisk forløp og

¹³ Marthinussen m.fl. (2016) s. 389

¹⁴ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 334

¹⁵ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 334

¹⁶ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 329

¹⁷ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 334

¹⁸ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 329

¹⁹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 330

hvordan arbeidet ville ha vært uten forstyrrelser i arbeidet.²⁰ Det siste vilkåret er at det må foreligge en årsakssammenheng, dvs. at forstyrrelsen på annen arbeid må skyldes byggherreforhold, samt at forstyrrelsen må medføre produksjonstap.²¹

Entreprenøren vil ikke kunne kreve vederlagsjustering dersom endringene, forsinkelsen eller svikten ved byggherren leveranser ligger innenfor det entreprenøren måtte kunne regne med i henhold til den aktuelle kontrakten, dvs. grensen for det entreprenøren må kunne tåle.²²

1.3 Rettskildebildet og metode

Entrepriseretten er i hovedsak ulovfestet med mindre det gjelder oppføring av bolig/fritidsbolig, og er dermed selvregulerende i form av standardkontrakter som blant annet NS 8405²³ og NS 8407.²⁴ og ²⁵

For vegutbyggingsprosjekter finnes det to former for entreprise. Den ene er utførselsentreprise som er regulert i NS 8405 og NS 8406²⁶, og totalentreprise regulert gjennom kontrakt NS 8407.²⁷ NS 8406 er en *forenklet* utgave av NS 8405, og det er i hovedsak varslingsfristene som er forskjellig mellom disse kontraktene.²⁸ I og med at NS 8406 er en forenklet utgave av NS 8405, har jeg valgt å holde NS 8406 utenfor den videre gjennomgangen.

NS 8405 og NS 8407 inngår som en del av konkurransegrunnlaget som Statens vegvesen utarbeider.²⁹ Når det gjelder kontraktsbestemmelsene fremgår disse av kap. C1 *Alminnelige kontraktsbestemmelser*.³⁰

²⁰ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 330

²¹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 330

²² Marthinussen m.fl. (2016) s. 386

²³ [Standard Norge | standard.no. NS 8405:2008](https://standard.no/standard.no/NS-8405:2008)

²⁴ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 25

²⁵ [Standard Norge | standard.no. NS 8407:2011](https://standard.no/standard.no/NS-8407:2011)

²⁶ [Standard Norge | standard.no. NS 8406:2009](https://standard.no/standard.no/NS-8406:2009)

²⁷ [Håndbok V773 Byggekontrakter \(vegvesen.no\)](https://vegvesen.no/handbok/v773/byggekontrakter) s. 10 -11

²⁸ [Håndbok V773 Byggekontrakter \(vegvesen.no\)](https://vegvesen.no/handbok/v773/byggekontrakter) s. 10

²⁹ [Håndbok V773 Byggekontrakter \(vegvesen.no\)](https://vegvesen.no/handbok/v773/byggekontrakter) s. 25-26

³⁰ [Håndbok V773 Byggekontrakter \(vegvesen.no\)](https://vegvesen.no/handbok/v773/byggekontrakter) kap. 3

NS 8405 er den standardkontrakten som blir mest benyttet i byggebransjen i dag. Standarden ble fremforhandlet og vedtatt i 2004 og revidert i 2008. I revidert utgave (2008) er bestemmelsen om «plunder og heft» tatt inn i pkt. 25.3 andre ledd bokstav b). NS 8407 regulerer totalentreprise og ble utgitt i 2011. Bestemmelser om «plunder og heft» følger av pkt. 34.1.3 andre og tredje ledd. Videre har NS 8407 en tilleggsbestemmelse om vederlagsjustering i pkt. 34.2.2 andre ledd.

Aktuelle kontraktsbestemmelser om «plunder og heft» vil bli behandlet nærmere i oppgavens kap. 2, men jeg nevner allikevel at selv om NS 8405 og NS 8407 har ulik ordlyd, så kan man legge til grunn at krav som blir fremmet vil i realiteten bli behandlet ut fra samme praksis.³¹ Dette betyr at vilkår som gir grunnlag for å fremme krav om tilleggevederlag for «plunder og heft» vil være de samme for NS 8405 som for NS 8407. Jeg har derfor valgt å avgrense oppgaven til i hovedsak å gjelde NS 8405, men vil trekke inn NS 8407 der det er naturlig.

Når det gjelder tolkning av standardkontrakter som NS 8405 og NS 8407, har Høyesterett i HR-2023-534-A³² uttalt at prinsippet om objektiv tolkning av profesjonelle kontrakter ikke skal forstås som at kontraktens ordlyd er det eneste relevante for tolkningen:

«Ved tolkningen av denne typen standarder må det foreligge sterke grunner for å fravike det tolkningsalternativet som følger av en naturlig forståelse av ordlyden, se [HR-2020-228-A avsnitt 50](#) med videre henvisninger. Ordlyden er likevel ikke avgjørende alene. Som fremhevet i [Rt-2010-961 avsnitt 44](#) må ordlyden blant annet leses i lys av de formålene bestemmelsen skal ivareta, og andre reelle hensyn»

For rettspraksis om tema «plunder og heft», så er tema behandlet gjentatte ganger av de lavere domstolene med noe sprikende resultat. Dommer fra lagmannsrettene som i utgangspunktet har liten rettskildemessige vekt, har over tid hatt betydning på grunn av manglende høyesterettsavgjørelser. Rettspraksisen har som nevnt vært sprikende og uavklart, men i 2019 kom det endelig en viktige avgjørelser fra Høyesterett om tema «plunder og heft»; HAB-dommen³³. Dommen avklarer blant annet krav til bevis.

³¹ Nordtvedt mfl. (2013) s. 514

³² [HR-2023-534-A - Lovdata Pro](#)

³³ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

Etter at Høyesterett opphevet lagmannsrettens dom³⁴, kom retten frem til ny avgjørelse - HAB-II³⁵. Anken over HAB-II ble avvist av Høyesterett.³⁶

I mangel på rettspraksis har det i en viss grad vært avhjulpet av rådgivende uttalelser fra *Byggebransjens Faglige Juridiske Råd (BFJR)*.³⁷ Høyesterett flere ganger vist til BFJR sine uttalelser, blant annet i vegutbyggingssak om avtaletolkning.³⁸ Videre og som nevnt ovenfor, så foreligger det få relevante rettskilder tilknyttet entrepriseretten. I mangel på tyngre rettskilder har nok juridisk teori spilt en større rolle i entrepriseretten enn andre rettsområder.³⁹ Når det gjelder juridisk teori tilknyttet «plunder og heft» så er det lite som er skrevet om tema. Avgjørelsen fra Høyesterett som er nevnt ovenfor, har spilt en vesentlig rolle for avklaring av krav om vederlagstillegg tilknyttet «plunder og heft».

1.4 Videre fremstilling

Oppgaven er delt i 3 hovedkapitler. I kapittel 2 vil jeg gå nærmere inn på aktuelle standardkontrakter og kontraktsbestemmelser om vederlagsjustering for «plunder og heft», og hva som ligger i byggherrens risiko. I kap. 3 drøftes vilkår for vederlagsjustering for «plunder og heft» i lys av aktuelle rettskilder. Del 3 vil også inneholde avsluttende bemerkninger tilknyttet tema i oppgaven.

2. Kontraktregulering i vegutbyggingsprosjekter

Vegprosjekter reguleres av NS 8405, NS 8406, og NS 8407, men som tidligere nevnt behandles ikke NS 8406 i denne oppgaven.⁴⁰ Både NS 8405 som er tilknyttet utførselsentreprise og NS 8407 som er tilknyttet totalentreprise, har begge bestemmelser om vederlagsjustering for «plunder og heft». De aktuelle kontraktsbestemmelsene om «plunder og heft» behandles i kap. 2.1.

³⁴ [LE-2017-133058 - Lovdata Pro](#)

³⁵ [LE-2019-107863 - Lovdata Pro](#)

³⁶ [HR-2021-916-U - Lovdata Pro](#)

³⁷ [Velkommen til BFJR](#)

³⁸ [HR-2012-2126-A - Rt-2012-1729 - Lovdata Pro](#) (60)

³⁹ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 28-29

⁴⁰ Se punkt 1.3

Det følge av kontraktene hva som ligger i byggherrens risiko eller forhold som byggherren svarer for, og som vil være utgangspunktet for entreprenørens krav om vederlagsjustering for «plunder og heft». Jeg har derfor valgt å ta med risiko i entrepriseretten og byggherrensrisikoen i dette hovedkapittelet og under kap. 2.2. *Byggherrensrisiko* eller *forhold byggherren svarer for*, blir også kalt for *byggherreforhold*. Videre så vil kontraktens varslingsbestemmelser være sentralt i og med at et krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» kan gå tapt om entreprenøren ikke overholder bestemmelser om varsling i kontrakten. Jeg vil derfor behandle bestemmelser om varsling i kap. 2.3.

2.1 Kontraktsbestemmelser

2.1.1 NS 8405

NS 8405 er den standardkontrakten som blir mest benyttet i byggebransjen i dag. Standarden ble fremforhandlet og vedtatt i 2004 og revidert i 2008.⁴¹ NS 8405 erstattet tidligere standarder NS 3430, NS 3434 og NS 3433⁴².

Bestemmelsen om «plunder og heft» var ny i 2004⁴³ og ble tatt inn i pkt. 24.3 - *Krav på vederlagsjustering og utgiftsdekning ved forstyrrelser for øvrig som påfører entreprenøren økte kostnader*, og er som følger:

Hvis endringer, herunder forsering eller forsinkelse eller mangler ved byggherrens leveranser og annen medvirkning, medfører nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid, har entreprenøren krav på dekning av de utgifter og kostnader som derved forårsakes. Det samme gjelder hvis dette forårsakes av andre forhold som byggherren bærer risikoen for. Det gjelder bare i den utstrekning utgiftene eller kostnadene ikke kan avhjelpest ved andre tiltak. Bestemmelsene i 24.5, 24.6 og 31.4 får anvendelse så langt de passer.

⁴¹ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 26

⁴² [Standard Norge | standard.no. NS 3430:1994](#), [Standard Norge | standard.no. NS 3434:1995](#),
[Standard Norge | standard.no. NS 3433:1996](#)

⁴³ [Standard Norge | standard.no. NS 8405:2004](#)

I revidert utgave (2008)⁴⁴ er bestemmelsen om «plunder og heft» tatt inn i pkt. 25.3 andre ledd bokstav b)⁴⁵ og er som følger:

25.3 Entreprenørens varsel om vederlagsjustering

Dersom entreprenøren vil kreve vederlagsjustering på grunn av forhold som er nevnt i 25.2 b) og c), skal han uten ugrunnet opphold varsle byggherren når han blir eller burde ha blitt klar over forholdene. Krav på vederlagsjustering tapes dersom det ikke varsles innen utløpet av fristen.

Når entreprenøren har krav på vederlagsjustering etter 25.2 a), b) eller c), skal han varsle byggherren særskilt dersom kravet på vederlagsjustering omfatter:

a) økte utgifter til kapitalytelser, rigging, drift og nedrigging som er en nødvendig følge av forhold angitt i 25.2. Det kan avtales egne regler for vederlagsjusteringen.

b) økte utgifter pga nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid som er en følge av forhold angitt i 25.2. Dette gjelder bare i den utstrekning utgiftene ikke kan avhjelpest ved andre tiltak, eller forholdene ikke er påregnelige etter kontrakten, jf. 18.3 første ledd. Bestemmelsene i 25.7, 25.8 og 31.4 får anvendelse så langt de passer.

Varslet skal gis uten ugrunnet opphold når entreprenøren blir eller burde ha blitt klar over at utgifter ville påløpe. Gir han ikke slikt varsel, taper han retten til å påberope seg påløpte utgifter som grunnlag for krav på vederlagsjustering.

Entreprenøren skal deretter holde byggherren løpende underrettet om utviklingen av kravene i a) og b).

NS 8405 (2004) kan ses på som en kodifisering av tidligere standarder som nevnt ovenfor, samt kodifisering av alminnelig entrepriserett.⁴⁶ Utover forannevnte så var bestemmelsen om «plunder og heft» ny i 2004, men i revidert 2008-utgaven er særbestemmelsen om «plunder og heft» tatt ut. Bestemmelsen ble erstattet med en ny modifisert bestemmelse med særskilte varslingsbestemmelser for vederlagsjustering for «plunder og heft».⁴⁷ I juridisk teori og

⁴⁴ [Standard Norge | standard.no. NS 8405:2008](http://standard.norge.no/standard.no/NS-8405:2008)

⁴⁵ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 350

⁴⁶ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 350

⁴⁷ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 350

rettspraksis⁴⁸ er det enighet om at verken innføringen i 2004 eller fjerningen av bestemmelsen i revisjonsutgaven fra 2008, har endret rettstilstanden. Det grunnleggende kjennetegnet for vederlagsjustering for «plunder og heft», er at entreprenøren har krav på vederlagsjustering for forhold som byggherren svarer for (også kalt *byggherreforhold*).

2.1.2 NS 8407

NS 8407 regulerer totalentreprise og ble utgitt i 2011.⁴⁹ Bestemmelser om «plunder og heft» følger av pkt. 34.1.3 andre og tredje ledd:

Totalentreprenøren kan også kreve særskilt justering av vederlaget som følge av økte utgifter på grunn av nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid som er en følge av forhold angitt i 34.1.1 og 34.1.2.

Dersom totalentreprenøren vil kreve justering etter første eller annet ledd, må han varsle byggherren særskilt uten ugrunnet opphold etter at han blir eller burde ha blitt klar over at utgifter ville påløpe. Gir han ikke slikt varsel, taper han retten til å påberope seg utgifter som grunnlag for vederlagsjustering.

Videre har NS 8407 en tilleggsbestemmelse om vederlagsjustering i pkt. 34.2.2 andre ledd:

Ved økte utgifter på grunn av nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid, jf. 34.1.3 annet ledd, skal reglene i 34.3 og 34.4 anvendes så langt de passer. Dersom slik vederlagsjustering skal skje etter reglene om regningsarbeid, men totalentreprenøren mener at deler av disse ikke kan anvendes, skal han uten ugrunnet opphold sende et begrunnet varsel om dette. Totalentreprenøren skal under enhver omstendighet holde byggherren løpende orientert om kostnadsutviklingen.

Utforming av bestemmelsen har mer til felles med NS 8405 (2004) enn NS8405 (2008). Det foreligger ingen endringer i bestemmelsen etter den kom ut i 2011.

Når det gjelder tapsberegningssplikten i NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd bokstav b) «*dette gjelder bare i den utstrekning utgiftene ikke kan avhjelpes ved andre tiltak*», så har NS 8407 ikke

⁴⁸ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (63)(64)(65) og På rett grunn (2010) s. 350

⁴⁹ [Standard Norge | standard.no. NS 8407:2011](#)

fastsatt plikten i bestemmelse om «plunder og heft» i punkt 34.1.3, men i stedet av punkt 34.2.2 tredje ledd, i de alminnelige regler for vederlagsjustering. Av siste ledd fremgår det at entreprenøren *«skal med rimelige tiltak begrense og forebygge virkninger av forhold som nevnt i 34.1»*.

2.1.3 NS 8405 og NS8407

Selv om det bestemmelsene i NS 8405 og NS8407 har ulik ordlyd i kontraktsbestemmelsene om «plunder og heft», så kan man legge til grunn at krav som blir fremmet vil i realiteten bli behandlet ut fra samme praksis.⁵⁰ Dette betyr at vilkår som gir grunnlag for å fremme krav om tilleggevederlag for «plunder og heft» vil være de samme for NS 8405 som for NS 8407.

Når det gjelder byggherreforholdet så vil forskjellen i hovedsak være at man har flere *byggherreforhold* som kan gi grunnlag for krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» etter NS8405 enn NS 8407, i og med at entreprenøren vil overta flere funksjoner i byggeprosessen etter NS 8407. Entreprenøren vil dermed overta en større del av risikoen som etter NS8405 vil ligge til byggherren. Jeg har derfor valgt å avgrense den videre behandling av tema i oppgaven til i hovedsak å gjelde NS 8405, men vil trekke inn NS 8407 der det er naturlig.

2.1.4 «Økte utgifter» og «nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid»

Både NS 8405 og NS 8407 slår fast at vederlagsjustering for «plunder og heft» er tilknyttet økte utgifter på grunn av nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid som følge av forhold som byggherren bærer risikoen for. Byggherrens risiko gjennomgås i kap. 2.2.

Når det gjelder *økte utgifter* står det ingenting i NS-kontraktene om hva som ligger i økte utgifter. I HAB-dommen har retten uttalt at dette er utgifter avgrenset mot entreprenørens risiko, sitat: *«det kreves årsakssammenheng mellom entreprenørens meromkostninger og byggherrens forhold. Jeg viser til ordene «som må henføres til byggherrens forhold». Det må altså avgrenses mot omkostninger som skyldes andre forhold. For eksempel er utgifter som skyldes entreprenørens egen ineffektivitet hans risiko og gir ikke krav på vederlagsjustering.»*

⁵⁰ Nordtvedt mfl. (2013) s. 514

Høyesterett⁵¹ har i sak om *Oslofjordtunnelen* videre lagt til grunn at «merutgifter» i punkt 21.1 i NS 3430 skal beregnes ut fra forskjellen mellom faktisk påløpte utgifter som følge av forhold byggherren svarer for, og de utgifter entreprenøren ville hatt uten byggherreforholdene. Jeg kommer nærmere inn på tema *økte utgifter* i drøftelsen under kap. 3.

For at vilkår om vederlagsjustering i saker tilknyttet «plunder og heft» anses oppfylt, skal de økte utgiftene ha grunnlag i *nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid*. Høyesterett har i HAB-dommen⁵² uttalt at forstyrrelser på annet arbeid er avledete konsekvenser av forhold som byggherren svarer for, som pålegg om endringer utover det som er avtalt, forsinkelse eller annen svikt i byggherrens medvirkningsplikt. Dette er noe videre utdypet i lagmannsrettens dom [LG-2021-181385-2 - Lovdata Pro](#)⁵³, hvor det står at entreprenøren kan kreve kompensert de samlede økonomiske virkninger som går utover det som ut fra anbudsgrunnlaget med rimelighet kunne forventes, og som det ikke allerede er kompensert for. Poenget her er at entreprenøren ut fra kontraktsbestemmelsene, skal ha kompensert for alle sine kostnader for de forhold byggherren svarer for og som faller utenfor regler om vederlagsjustering for øvrig, forutsatt at vilkårene for slik vederlag er oppfylt.⁵⁴

Når det gjelder *annet arbeid* som lider av produktivitetstap eller forstyrrelser kommer jeg nærmere inn på dette nedenfor, men forhold som kan være aktuelle er f.eks. at entreprenøren må flytte arbeidstakere fra et prosjekt til et annet. Forannevnte kan igjen medføre at det blir vanskeligere å gjennomføre prosjektet eller andre prosjekt entreprenøren har ansvar for. Det kan også være at entreprenøren må sette inn ekstra funksjonærressurser for å følge opp endringene for å ivareta tekniske, planmessige og økonomiske konsekvenser. I dette kan det også ligge arbeide med å utarbeide og varsle endringene, prise den enkelte endringsordren og sende faktura.⁵⁵

⁵¹ [Rt-2005 788](#)

⁵² [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (55)

⁵³ [LG-2021-181385-2 - Lovdata Pro](#) og [HR-2024-575-U - Lovdata Pro](#) Anke tillates ikke fremmet

⁵⁴ Marthinussen m.fl. (2016) s. 383

⁵⁵ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 332-333

2.2 Byggherrens risiko

Ovenfor ble det vist til at entreprisekontrakter er beheftet med betydelig usikkerhet. Når usikkerhetsforhold manifesterer seg blir det gjerne formulert som et spørsmål om hvem som bærer risikoen for forholdet.⁵⁶ Videre har entrepriseretten et risikobilde som er mangeartet, i og med det det kan være mange uventede forhold som kan gripe inn i byggeprosessen og endre fremdriftsplanen eller få andre konsekvenser.⁵⁷ Det er et grunnleggende prinsipp i entrepriseretten at byggherre og entreprenør bærer risikoen for egne forutsetningen i kontraktsforholdet.⁵⁸ Hvordan risikoen er fordelt mellom byggherre og entreprenør ut over forannevnte, vil følge av den enkelte kontrakt.

I entrepriseretten snakker man om tre hovedrisikoområder; *entreprenørrisiko*, *byggherresisiko* og *utenfrakommende forhold*. Innenfor hvert sitt område bærer entreprenør og byggherre risikoen alene, men er vi utenfor partenes risikoområde, står vi overfor «utenfrakommende forhold».⁵⁹ Eks. på sistnevnte vi være force-majeure-lignende karakter.⁶⁰

Risiko i entrepriseretten er fordelt mellom byggherre og entreprenør etter funksjonsdelingsprinsippet, dvs. at partene har risiko for svikt på eget funksjonsområde. Hva som ligger konkret i denne ansvarsfordelingen følger av det enkelte kontraktsforholdet. Funksjonsdelingsprinsippet kan påvirke entreprenørens rett til vederlagsjustering og rett til fristforlengelse.⁶¹ Dvs. forhold som ligger innenfor entreprenørens risiko vil entreprenøren ha ansvar for selv, dette gjelder også forhold og ansvar tilknyttet underentreprenør.⁶²

Når det gjelder *utenfrakommende forhold* kan man si at risikoen er delt mellom entreprenør og byggherre. Dersom et slik forhold som nevnt påvirker entreprenørens fremdrift og kostnader underveis i et bygge- og anleggsprosjekt, vil entreprenøren typisk ha rett på forlenget byggetid, men ikke ytterligere økonomisk kompensasjon.⁶³

⁵⁶ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 22

⁵⁷ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 23

⁵⁸ [Rt-2002-1110](#) s.118

⁵⁹ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 190-192

⁶⁰ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 187

⁶¹ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 198 - 199

⁶² Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 79

⁶³ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 192

Hva som ligger konkret inne i de overnevnte områdene vil som nevnt bero på tolkning av den enkelte kontrakten. I denne oppgaven er det byggherrerisikoen som er aktuell å se noe nærmere på i og med at entreprenørens vederlagsjustering forutsetter produktivitetstap eller forstyrrelser på annet arbeid som skyldes endringer, sviktende byggherremedvirkning og «*andre hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for*». ⁶⁴

En annen ting er at risikobildet vil være avhengig av kontraktstype, og man vil dermed skille på risiko for byggherren og entreprenør avhengig av kontrakt. NS 8405 gjelder utførselsentreprise hvor entreprenøren vil bære risikoen for gjennomføring av byggeprosjektet, som betyr at entreprenøren plikter å utføre de nødvendige arbeidsoperasjoner tilknyttet byggeprosjektet selv om det skulle vise seg å være vanskeligere, mer byrdefullt eller mer kostbart enn han regnet med da anbudet ble inngitt. ⁶⁵ Når det gjelder prosjekteringen er det byggherren som bærer denne risikoen i utførselsentrepriser. NS 8405 forutsetter en slik funksjonsfordeling. ⁶⁶

For totalentreprise som reguleres av NS 8407, vil entreprenøren både bære risikoen for prosjekteringen og gjennomføring av byggeprosjektet. ⁶⁷ Jeg vil ikke gå nærmere inn på skille mellom risikoen for disse kontraktsmodellene, da spørsmålet ikke vil berøre selve vilkårene for vederlagsjustering for «plunder og heft».

I hovedsak vil forskjellen mellom utførselsentreprise og totalentreprise være at man har flere byggherreforhold som kan inngå i krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» etter NS8405 enn NS 8407. Dette har bakgrunn i at entreprenøren vil overta flere funksjoner i byggeprosessen og dermed også overta større del av risikoen som i NS8405 ligger til byggherren. Videre og som nevnt ovenfor, kan man legge til grunn at vederlagsjustering etter NS8405 og NS 8407 vil i realiteten behandles likt selv om bestemmelsenes ordlyd er ulik.

⁶⁴ NS:8405 pkt. 25.2 bokstav b) og c) og NS:8407 pkt. 34.1.3 jf. 34.1.2.

⁶⁵ [HR-1999-35-B - Rt-1999-922 - Lovdata Pro](#) s. 932

⁶⁶ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 63

⁶⁷ [Håndbok V773 Byggekontrakter \(vegvesen.no\)](#) s. 10

2.2.1 Forhold som byggherren bærer risikoen for - byggherreforholdet

Byggherreforhold etter NS 8405 vil omfatte endringer, mislighold fra byggherren og andre forhold som byggherren bærer risikoen for i henhold til kontrakten.⁶⁸ I NS 8405 pkt. 25.3 første ledd, vil det være byggherreforhold i NS 8405 pkt. 25.2 bokstav a), bokstav b) og c) som gir grunnlag for vederlagsjustering for «plunder og heft». Av 25.2 *Entreprenørens krav på vederlagsjustering* følger:

Entreprenøren har krav på vederlagsjustering som forårsakes av

a) endringer, jf. pkt. 22 og 23, eller

b) forsinkelse eller svikt ved byggherrens leveranser eller annen medvirkning etter bestemmelsene i pkt. 19 og 20, eller

c) andre hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for.

Bestemmelsen er delt inn i tre grupper hvor *bokstav a)* gjelder endringsarbeid, *bokstav b)* er tilknyttet manglende byggherremedvirkning og *bokstav c)* er en samlebestemmelse hvor ulike byggherreforhold kan inngå. De tre bestemmelsene oppsummerer ethvert forhold som byggherren bærer risikoen for etter NS 8405.⁶⁹ Nedenfor vil jeg med utgangspunkt i NS 8405 pkt. 25.2, gjennomgå ulike byggherreforholdene som kan gi grunnlag for vederlagsjustering for «plunder og heft».⁷⁰ Som jeg tidligere har vært inne på i kap. 1.2.2, så er det de avledede konsekvensene av forhold som byggherren svarer for som gir grunnlag for vederlagsjustering for «plunder og heft», og ikke selve årsaken til man får nedsatt produktivitet eller forstyrrelsen av annet arbeid.

2.2.1.1 Endringer

Byggherren vil ha endringsadgang, dvs. at byggherren har rett til å endre den resultatforpliktelsen entreprenøren har tatt på seg jf. NS 8405 pkt. 22.1 tredje ledd. Tredje ledd har videre oppstilt en grense på 15 % av kontraktssummen som følge av endringer; bestemmelsen er som følger: «*Er ikke annet avtalt, kan ikke byggherren pålegge entreprenøren endringer inntil 15 % netto tillegg til kontraktssummen*». Tilsvarende vil entreprenøren ha krav på endret vederlag jf. NS 8405 pkt. 25.2 bokstav a).

⁶⁸ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 330

⁶⁹ Marthinussen m.fl. (2016) s. 377

⁷⁰ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 351 - 356

Enkeltstående endringer er ikke et problem og vil kunne håndteres, men endringene kan forårsake «plunder og heft» dersom det kommer svært mange endringer, samt at endringene kommer på ugunstig tidspunkt i prosjektgjennomføringen.⁷¹ Et høyt antall endringer vil kunne forstyrre *annet arbeid* slik at entreprenøren må flytte arbeidstakere fra et prosjekt til et annet, noe som kan gjøre det vanskelig å planlegge og gjennomføre prosjektet rasjonelt.⁷² Endringer med grunnlag i NS 8405 pkt. 22 og pkt. 23, kan danne grunnlag for krav om tilleggevederlag for «plunder og heft» etter NS 8405 pkt. 25.3 første ledd jf. NS 8405 pkt. 25.2 bokstav a).

2.2.1.2 Forsering

I forsering ligger det at arbeidet utføres raskere enn det ellers ville ha blitt utført, og inngår i *endring* etter NS 8405 pkt. 22 jf. pkt. 25.2 bokstav a). Forseringen vil innebærer at entreprenøren må tilføre ekstra ressurser for å hente inn en forsinkelse som byggherren har skapt.⁷³ Man skiller videre på to reguleringer av forsering i NS 8405; *forsering* i pkt. 22.2 og *defensiv forsering* i pkt. 24.8. Bestemmelse om *forsering* i pkt. 22.2, er som følger:

22.2 Endring i form av pålegg om forsering

Dersom entreprenøren har krav på fristforlengelse, kan en endring gå ut på at de dagmulktbelagte tidsfrister helt eller delvis skal fastholdes.

Hvis hensynet til samordning av utførelsen med sideentreprenører, prosjekterende og øvrige aktører i prosjektet nødvendiggjør at minst en av entreprenørene legger om sin utførelse i større omfang enn det som følger av 18.3, kan byggherren ved endringsordre kreve at entreprenøren foretar slik omlegging, herunder forsering.

Entreprenørens plikt til forsering eller omlegging, som nevnt i første og annet ledd, gjelder bare i den utstrekning dette kan skje innenfor rammen av en forsvarlig fremdrift og er praktisk mulig uten urimelige oppofrelser for entreprenøren. Hvis krav til samordning etter annet ledd medfører at en dagmulktbelagt frist forskyves til et tidligere tidspunkt, skal den nye fristen anses som dagmulktbelagt i den utstrekning den kan nås ved forsering innenfor de rammer som følger av foregående punktum.

⁷¹ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 351

⁷² På rett grunn, Pettersson (2010) s. 351

⁷³ [HR-2019-1225-A](#) (101)

I *forsering* etter pkt. 22.2 første ledd, kan byggherre pålegge entreprenøren å overholde opprinnelige fastsatte dagmulktbelagte frister, selv om entreprenøren har krav på fristforlengelse. Entreprenøren skal kompenseres for forseringen økonomisk. Det byggherre kan pålegge entreprenøren er å ta igjen den tapte tiden, slik at dagmulktfristene overholdes.⁷⁴ Forsering kan danne grunnlag for krav om tilleggevederlag for «plunder og heft» etter NS 8405 pkt. 25.3 første ledd jf. NS 8405 pkt. 25.2 bokstav a).

Når det gjelder *defensiv forsering* reguleres det i NS 8405 pkt. 24.8 *Forsering ved uberettiget avslag*:

Hvis byggherren helt eller delvis avslår et berettiget krav på fristforlengelse, kan entreprenøren velge å anse avslaget som et pålegg om forsering gitt ved endringsordre. Entreprenøren har ikke en slik valgrett dersom vederlaget for forseringen må antas å ville overstige den dagmulkten som ville ha påløpt hvis byggherrens avslag var berettiget og forsering ikke ble iverksatt, tillagt 30 %.

Før forsering etter første ledd iverksettes, skal byggherren varsles med angivelse av hva forseringen antas å ville koste.

Bestemmelsen oppstiller flere vilkår, samt at det følger av bestemmelsen at entreprenøren kan velge å se på avslaget som et «*pålegg om forsering gitt ved endringsordre*», som viser til forsering i NS 8405 pkt. 22.2. Her kan altså entreprenøren velge å se avslaget om fristforlengelse som en endringsordre etter pkt. 22.2, selv om byggherren ikke har pålagt en slik ordre. Dermed kan også *defensiv forsering* danne grunnlag for krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» etter NS 8405 pkt. 25.3 første ledd jf. NS 8405 pkt. 25.2 bokstav a).

2.2.1.3 Manglende byggherremedvirkning

Det er en plikt for byggherre å medvirke slik at byggherrens ytelser foreligger så tidlig som mulig for at entreprenøren skal kunne planlegge og gjennomføre sine arbeider på en effektiv måte. Hva som ligger til byggherrens medvirkningsplikt og tidspunktet for medvirkningen, følger av NS 8405 pkt. 19 og pkt. 20, jf. pkt. 25.2 bokstav b) Her fremgår blant annet at byggherren skal levere tegningsgrunnlag, annet prosjekteringsmateriell, skaffe offentlige tillatelser samt andre ytelser som byggherren er forpliktet til å levere.

⁷⁴ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 287

Manglende byggherremedvirkning vil ofte være betegnet som *byggherremislighold*.⁷⁵

Byggherremislighold som forsinket, mangelfulle eller feil i prosjekteringstegninger, vil i mange tilfeller håndteres og gjøres opp individuelt.⁷⁶ Det er når omfanget av forsinkelser eller når manglene blir store, og dette har negativ innvirkning på entreprenørens produktivitet at man kan stå overfor vederlagsjustering for «plunder og heft». Dette følger av NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd jf. 25.2 bokstav b) «*forsinkelser eller svikt ved byggherrens leveranse eller annen medvirkning*» som kan medføre nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid, kan gi grunnlag for et krav om vederlagsjustering for «plunder og heft».⁷⁷

Dersom entreprenøren kan legge om arbeidet og hindre tap av produktivitet, vil entreprenøren ikke kunne fremme krav om vederlagsjustering jf. NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd bokstav b) andre setning «*Dette gjelder bare i den utstrekning utgiftene ikke kan avledes ved andre tiltak*». Dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven.

Figur 2⁷⁸ - Prosjekteringsfeil på bru medførte brukollaps

2.2.1.4 Opplysningssvikt

Opplysningssvikt ligger til byggherrens medvirkningsplikt etter NS 8405 pkt. 25.2 bokstav b). Det generelle utgangspunktet er at når entreprenøren påtar seg et arbeid til en avtalt pris og innenfor en gitt tidsramme, vil entreprenøren selv bærer risikoen for sine forutsetninger knyttet

⁷⁵ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 353

⁷⁶ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 353

⁷⁷ På rett grunn, Pettersson (2010) s. 353

⁷⁸ [Microsoft Word - Perkolo bru - slutført rapport \(vegvesen.no\)](https://www.vegvesen.no)

til kontraktens gjennomføring.⁷⁹ Forannevnte må ses i sammenheng med byggherrens opplysningsplikt, og at entreprenørens tilbud vil naturlig nok bygge på byggherrens beskrivelse av prosjektet og det som skal leveres, samt opplysninger gitt i rammeforutsetninger som grunnforhold, tilkomstmuligheter, og andre lokale forhold av betydning.⁸⁰ Hva det skal gis opplysninger om følger av NS 8405 pkt. 19.1 om medvirkningsplikten for byggherren.

Figur3⁸¹ - Bilde viser anleggsområde hvor grunnen har rast ut, noe som kan gi ringvirkninger for entreprenøren slik at retten til vederlagstillegg for «plunder og heft» inntreer. Foto: Statens vegvesen

Det grunnleggende utgangspunktet vil her være at byggherren må bære risikoen for at de opplysningene han gir er riktige.⁸² Begrunnelsen for å tillegge byggherrens eventuelle uriktige opplysninger relevans som berettiget krav på vederlagsjustering, er at de uriktige opplysningene utgjør deler av grunnlaget for entreprenørens prising og vil derfor påvirke tilbudet fra entreprenøren.⁸³

⁷⁹ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 63

⁸⁰ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 240

⁸¹ [Plunder og heft! | \(vegvesen.no\)](http://vegvesen.no)

⁸² Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 243

⁸³ Hagstrøm/Bruserud (2014) s. 243

Byggherren vil også ha risikoen for opplysninger som ikke er gitt, dersom opplysningene er av en slik karakter at de burde vær gitt jf. NS 8405 pkt. 19.3 andre ledd. Opplysningssvikt hos byggherre kan gi grunnlag for vederlagsjustering for «plunder og heft» etter NS 8405 pkt. 25.3 første ledd jf. NS 8405 pkt. 25.2 bokstav b).

2.2.1.5 Andre hindringer som byggherren har risikoen for.

Når det gjelder NS 8405 pkt. 25.2 c) om andre hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for, må dette avgjøres ut fra den enkelte kontrakt og hva som er avtalt mellom entreprenør og byggherre. Partene kan avtale hvilke andre forhold enn ovennevnte, som byggherren skal påta seg risikoen for. Dette vil være forhold som ligger utenfor pkt. 25.2 a) og b).

2.2.2 Bestemmelser om varslings

Det vil være krav til varslings om entreprenøren skal kreve vederlagsjustering for «plunder og heft». Dersom kontraktens bestemmelser om varslings ikke overholdes, kan entreprenøren tape retten til vederlagsjustering.⁸⁴

NS 8405 og NS 8407 har begge særskilte bestemmelser om varslings tilknyttet vederlagsjustering for «plunder og heft». Selv om bestemmelsene er bygget opp noe ulikt, så har de tilnærmet lik innhold. I NS 8407 er bestemmelsene plassert i pkt. 34.1.3 tredje ledd og pkt. 34.2.2 andre ledd, og i NS 8405 fremgår de av pkt. 25.3 andre ledd. se ovenfor i kap. 2.1.1 og 2.1.2 hvor bestemmelsene er tatt inn i sin helhet. Videre er det slik at disse særskilte varslingsbestemmelsene kommer i tillegg til de generelle bestemmelsene om varslings i NS 8405 og NS 0407. I den videre gjennomgangen er det de særskilte varslingsreglene som behandles og drøftes.

Varslingsbestemmelsene inngår som grunnvilkår i byggherreforholdet, og det vil være slik at beregning av frister tar utgangspunktet i når entreprenøren ble klar over eller burde vært klar over svikt i byggherreforholdet og konsekvenser av dette. Varslingsplikten foreligger selv om entreprenøren ikke har oversikt over konsekvensene byggherreforholdet vil kunne få utover at

⁸⁴ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 331

det vil kunne få konsekvenser, jf. NS 8405 pkt. 25.3 tredje ledd. Varslingen skal videre skje *uten ugrunnet opphold*.

Varslingsfristen begynner å løpe fra det tidspunktet entreprenøren er klart over eller burde vært klar over, *svikt* i byggherreforholdet.⁸⁵ At det foreligger krav til at entreprenøren skal gi et nøytralt varsel om at han vil fremme et krav om vederlagsjustering tilsier at det er stenge krav til varsling der byggherreforholdet svikter. Dette også med tanke på at det i tillegg foreligger generelle reglene om varsling som entreprenøren må forholde seg til jf. NS 8405 pkt. 25.3 første ledd og pkt. 23.2. I bestemmelsene om varslingen ligger også at entreprenøren skal følge opp varselet ved å holde byggherren orientert om utvikling av kravene.

3. Vilkår for «plunder og heft»

Det er tidligere nevnt at det ikke finnes legaldefinisjon på «plunder og heft», men Høyesterett har i HAB-dommen⁸⁶ uttalt at i begrepet ligger det at dersom entreprenøren påføres ekstrakostnader som følge av et forhold som byggherren svarer for, og som medfører nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid hos entreprenøren, vil entreprenøren ha rett på vederlagsjustering.

For at entreprenøren skal kunne få gjennomslag for sitt krav er det visse vilkår tilknyttet «plunder og heft» som må være oppfylt. Det første vilkåret er at entreprenøren må sannsynliggjøre at det er snakk om et forhold byggherren bærer risiko for etter kontrakten. Det andre vilkåret er at det må foreligge forstyrrelser på annet arbeid. Det tredje vilkåret er at entreprenøren må sannsynliggjøre et produksjonstap. Det siste og fjerde vilkåret er at det må foreligge en årsakssammenheng, dvs. at forstyrrelsen på annen arbeid må skyldes byggherreforhold, samt at forstyrrelsen må medføre produksjonstap. Jeg skal i dette kapitlet se nærmere på vilkårene for vederlagsjustering for «plunder og heft» med utgangspunkt i figuren over.

⁸⁵ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 331

⁸⁶ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (54) (55)

Figur 4⁸⁷

3.1 Byggherreforhold

Det første grunnvilkåret for vederlagsjustering for «plunder og heft», er at det må foreligge et eller flere byggherreforhold se kap. 2.2.1, dvs. at det ikke er avgrenset mot ett forhold selv om det kan være mer utfordrende om det foreligger flere ulike forhold som virker sammen.⁸⁸

Entreprenøren har som nevnt tidligere, krav på vederlagsjustering dersom byggherreforholdet forårsaker forstyrrelser – såkalte byggherreforstyrrelser.⁸⁹ Det som vil skje i en «plunder og heft» - situasjonen er at disse forstyrrelsene forplanter seg og får ringvirkninger til andre deler av entreprisen, slik at det kan inntre forstyrrelser og produksjonstap ved utførelsen av annet arbeid.⁹⁰

De direkte konsekvensene av byggherreforholdet, f. eks. hvor mye lengre tid entreprenøren trenger for sikring av f.eks. grunnforholdene, og vederlag for det, ligger utenfor tema.⁹¹ Kjernen i «plunder og heft» - saker ligger dermed i det som er de indirekte og avledede konsekvensene av byggherreforholdet.

⁸⁷ Figur 1 - På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 330

⁸⁸ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 331

⁸⁹ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 6

⁹⁰ [LB-2016-39293 - Lovdata Pro](#)

⁹¹ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 6 - 7

Varling inngår som en del av grunnvilkåret i byggherreforholdet,⁹² og som det fremgår av kap. 2.3 foreligger det egne bestemmelser om varling tilknyttet krav om vederlagsjustering for «plunder og heft». Før entreprenøren kan gå videre med kravet, må kontraktsbestemmelser om varslingsreglene være overholdt. Disse særskilte varslingsreglene kommer i tillegg til de generelle reglene om varslingsreglene, som igjen betyr at det foreligger to preklusive frister for entreprenøren.⁹³ Manglende overholdelse av kontraktsbestemmelsene om varslingsreglene, kan medføre at entreprenøren taper retten til å fremme kravet. Byggherre kan videre påberope seg for sen varslingsreglene fra entreprenørens side jf. NS 8405 pkt. 8 tredje ledd.

Når det gjelder hensyn bak bestemmelsene om varslingsreglene, kan man trekke frem at byggherren har behov for å ha kontroll på fremdriften i prosjektets, og gjennom varslingsreglene vil byggherre få informasjon om økonomi, fremdrift og bygging. Byggherren kan dermed se på aktuelle tiltak for å imøtekomme det forholdet det varsles om.⁹⁴ Et annet forhold er at byggherren har plikt til å reagere på varsel som entreprenøren sender inn, slik at entreprenøren får en rask avklaring på varselet.⁹⁵ Et siste forhold er tilknyttet Høyesteretts uttalelse i HAB-dommen⁹⁶ om at entreprenørens varslings- og begrunnelsesplikt er nært knyttet til å sikre bevis for de konsekvenser byggherreforholdene har for entreprenøren. Retten slår videre fast at «*begivenhetsnære bevis veier særlig tungt*». Dette betyr at krav entreprenøren vil påberope seg skal varsles og begrunnes, som igjen betyr at man sikrer fortløpende bevis som kan være sentrale i en eventuell uenighet mellom byggherre og entreprenør om vilkår for vederlagsjustering er oppfylt.

Et varsel om vederlagsjustering for «plunder og heft», skal gis *uten ugrunnet opphold*. Spørsmålet om hva som ligger i *uten ugrunnet opphold*, ble behandlet av Høyesterett⁹⁷ i sak tilknyttet kontraktsforhold etter NS 8401. Retten kom til i den aktuelle saken at innenfor rammen av «*uten ugrunnet opphold*» ligger det at oppdragsgiver fra han «*blir kjent med feilen*», må få anledning til å gjennomgå foreliggende informasjon og avklare reklamasjonen på

⁹² På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 331

⁹³ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 331

⁹⁴ Marthinussen (2016) m. fl. S. 393

⁹⁵ Kommentarer til 8405 (2004) Kolrud m.fl. s. 262 [NS 8405 | Fagbøker | Juridika](#)

⁹⁶ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (85)

⁹⁷ [HR-2020-2254-A - Lovdata Pro](#) (49)

rett nivå i organisasjonen. Høyesterett kom videre til at to uker burde være tilstrekkelig frist for avklaringen. Rammen som fastsetter hva som ligger i «uten ugrunnet opphold» anses å være overførbar til varsel i saker om «plunder og heft», selv om saken gjelder kontraktsforhold etter NS 8401.⁹⁸

I sak LA-2007-194079⁹⁹ hvor byggherre mente at entreprenøren hadde oversett varslingsfristen «uten ugrunnet opphold», møtte entreprenøren kravet med at byggherren hadde svart for sent på varselet, og at adgangen til å gjøre preklusjonsinnsigelsen gjeldende dermed var bortfalt. Retten reiste deretter spørsmål om det forelå brudd på de alminnelige regler om *passivitet og lojalitet* i kontraktsforhold, ved at byggherren ikke har gjort gjeldende fristoversittelsen i tide. En konsekvens av de alminnelige regler om *passivitet og lojalitet* i kontraktsforhold vil gjelde, er at byggherren ville miste retten til å påberope seg at kravet fra entreprenøren er tapt. Lagmannsrettens kom til etter en drøfting av kontraktsbestemmelser i NS 3430 og NS 8405, at de alminnelige passivitet- og lojalitetsregler vil også gjelde for kontraktsforhold. Retten la videre til grunn at dersom byggherren ventet urimelig lenge med å gjøre gjeldende at varselet var for sent fremsatt, mister byggherren retten til å påberope seg fristoversittelse for entreprenørens varslings.

I varslingsreglene NS 8405 pkt. 25.3 fjerde ledd ligger det videre at «*entreprenøren skal holde byggherren løpende underrettet om utviklingen av grunnlaget for kravet*». Lagmannsretten¹⁰⁰ har i sak tilknyttet krav om «plunder og heft», tatt stilling til hvorvidt entreprenøren hadde holdt byggherren «*løpende underrettet*». Entreprenøren hadde sendt en rekke med krav om endringsordre med bakgrunn i allerede sendt varsel om merutgifter, men retten mente imidlertid at dette ikke var tilstrekkelig i forhold til kravet om *løpende underrettet*. Lagmannsretten fant det ikke bevist at byggherre var holdt *løpende underrettet*, og entreprenøren hadde dermed ikke overholdt bestemmelsen. Høyesterett har i HAB-dommen¹⁰¹ gitt følgende uttalelse i forhold til hva som ligger i det å holde byggherren *løpende underrettet*, og viser til førsteutgaven av [NS 8405](#) (2004) pkt. 24.3, sitat: «*I denne situasjonen har byggherren et legitimt krav på å bli holdt*

⁹⁸ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 109

⁹⁹ [LA-2017-194079 - Lovdata Pro](#)

¹⁰⁰ [LB-2016-39293 - Lovdata Pro](#)

¹⁰¹ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (84)

best mulig underrettet om utviklingen av kravet og av grunnlaget for det. Selv om det er vanskelig å gi presise rapporter, må entreprenøren bestrebe seg på å gi så gode opplysninger som mulig.»¹⁰²

NS 8405 pkt. 25.3 fjerde ledd sier lite om hvilke konsekvenser det vil være for ikke å holde byggherren *løpende underrettet*, men det må her antas at konsekvensen er at kravet blir redusert etter prinsippet i bestemmelsen i pkt. 25.4 andre ledd *«dersom entreprenøren ikke spesifiserer og begrunner sitt krav innen fristen, har han bare krav på slik justering av vederlaget som byggherren måtte forstå at forholdet ville medføre.»*¹⁰³

3.2 Forstyrrelser på annet arbeid

I grunnvilkår nummer to ligger det at entreprenøren må synliggjøre *forstyrrelser på annet arbeid*.¹⁰⁴ Hva som ligger i *forstyrrelser på annet arbeid* fremgår ikke av bestemmelsen i NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd bokstav b), men det er de avledete konsekvenser av forstyrrelsen man her sikter til i «plunder og heft»-saker.¹⁰⁵

«Plunder og heft» ved forstyrrelser og nedsatt produktivitet vil normalt føre til merkostnader for entreprenøren. Dette kan f.eks. være at entreprenøren får økte utgifter til overtid, innleid mannskap eller økt maskinpark, for å holde fremdriftsplanen. Dersom forstyrrelsene skyldes forhold byggherreforhold, har entreprenøren krav på vederlagsjustering for de merkostnadene han blir påføres; man står dermed over for et «plunder og heft»-krav.¹⁰⁶

Byggherreforhold kan medføre både direkte og indirekte konsekvenser, som igjen kan føre til forstyrrelser på entreprenørens arbeider. Et eks. kan være at byggherren pålegger en endring av elektroarbeid i sluttfasen for bygging av en tunnel. De direkte konsekvensene vil være konsekvensene endringen har på det opprinnelige elektroarbeidet, men endringen kan også forstyrre annet arbeid som f.eks. oppsetting av stillas for å gjennomføre endringsarbeidet. Dette

¹⁰² Kommentarer til 8405 (2004) Kolrud m.fl. s. 287 [NS 8405 | Fagbøker | Juridika](#)

¹⁰³ Martinussen m. fl. s. 393

¹⁰⁴ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 331

¹⁰⁵ Martinussen m. fl. s. 389

¹⁰⁶ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 24

kan igjen forsinke f.eks. planlagt asfaltarbeid. Ringvirkningene kan dermed gi økonomiske konsekvenser for entreprenøren.¹⁰⁷ Det viktige her er at det ikke er de direkte konsekvensene som er «plunder og heft» dvs. elektroarbeidet, men det er forstyrrelser på *annet arbeid* som oppsetting av stillaset og asfaltarbeidet, som kan gi grunnlag for vederlagsjustering for «plunder og heft» dersom dette har økonomiske konsekvenser for entreprenøren.¹⁰⁸

Forskjellen på direkte og indirekte konsekvenser med tanke på krav fra entreprenøren, har retten drøfter i LB-2011-95644. I denne saken kom retten til at *«selv om krav om dekning av forseringskostnader og kompensasjon for plunder og heft kan ha grunnlag i overlappende faktiske omstendigheter, finner lagmannsretten grunn til å presisere at det dreier seg om to ulike kravgrunnlag som er underlagt forskjellige bestemmelser i kontrakten»*.¹⁰⁹ Retten uttaler videre at kravene må vurderes hver for seg for å kunne sannsynliggjøre årsakssammenhengene, og belyser dette i følgende eksempel; *«dersom prosjekteringstegningene angis som årsak, må entreprenøren bevise i forhold til fristforlengelseskravet at tegningene har forsinket fremdriften på slutt- eller delfristen. Når det gjelder «plunder og heft» - kravet må entreprenøren bevise at byggherreforholdet har påført entreprenøren forstyrrelser på annet arbeid.»*¹¹⁰

Spørsmålet blir videre i hvilken grad *forstyrrelsene* vil kunne utløse vederlagsjustering for «plunder og heft». Her må man se på hva som ligger i grensen for hva entreprenøren skal måtte tåle av forstyrrelser i prosjektet. Tålegrensen må vurderes konkret med utgangspunkt i hvilke forstyrrelser entreprenøren med rimelighet måtte forvente ut fra anbuds- og kontraktsdokumenter.¹¹¹ Dersom grensen for hva entreprenøren må tåle er overskredet, skal entreprenøren ha vederlagsjustering for «plunder og heft» som er forårsaket av byggherreforholdet.

¹⁰⁷ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 333

¹⁰⁸ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 333

¹⁰⁹ [LB-2011-95644 - Lovdata Pro](#)

¹¹⁰ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 335

¹¹¹ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 36

I Hab – dommen¹¹² uttaler Høyesterett at entreprenøren må planlegge og beregne inn at det kan inntre noen forstyrrelser i fremdriften av prosjektet. Samt at *«etterfølgende krav om vederlagsjustering for plunder og heft aktualiseres når de samlede økonomiske virkningene for entreprenøren går ut over det som ut fra anbudsgrunnlaget med rimelighet kunne forventes, og som det ikke allerede er kompensert for»*. Tålegrensen innebærer dermed at entreprenøren må innarbeide en buffer (såkalt *slakk*) i fremdriftsplan sin, eller ha en viss restkapasitet til å foreta tilpasninger slik at man dermed unngår forsinkelser. En stram fremdriftsplan vil kunne øke risikoen for vederlagsjustering for «plunder og heft», i og med man har lite å gå på dersom det kommer en byggherreforstyrrelse. Videre vil det være slik at dersom alle mindre endringer skulle kunne danne grunnlag for krav om vederlagsjustering, ville en effektiv gjennomføring av prosjektet kunne undergraves.¹¹³

Når det gjelder Høyesteretts uttalelse angående hva som *med rimelighet kan forventes*, vil det være naturlig å se hen til hva byggherren har lagt inn i sitt anbudsgrunnlag for beskrivelser av arbeidets art og omfang.¹¹⁴ I sak LB-2009-140511¹¹⁵ kom retten til at ut fra anbudsdokumentene var det påregnelig for entreprenøren *«at et byggeprosjekt av denne karakter, lett kunne bli forsinket»*, og entreprenøren vant ikke frem med sitt krav mot byggherren.

Andre kjente utfordringer spesielt i vegutbyggingsprosjekter, er grunnerverv. I HAB-II¹¹⁶ var spørsmålet hvorvidt entreprenøren skulle ha vederlagsjustering for «plunder og heft» for manglende grunnerverv. Lagmannsretten kom i denne saken til at *endringene kom uforutsett på entreprenøren, og det kan ikke utelukkes at ikke oppstod avledede konsekvenser*, men endringene gav så stor fordel for entreprenøren fordi endringen medførte at flere prosjekterte elementer ikke ble bygget. Dette gav en betydelig effektivitetsgevinst for entreprenøren fordi han slapp å forholde seg til igangværende drift i en forretning som allikevel ble stengt.

¹¹² [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (55) og (56)

¹¹³ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 27

¹¹⁴ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 28

¹¹⁵ [LB-2009-140511 - Lovdata Pro](#)

¹¹⁶ [LE-2019-107863 - Lovdata Pro](#)

Lagmannsretten konkluderte deretter med at det ikke var ført bevis for at entreprenøren som følge av manglende grunnverv ble påført utgifter ut over det som allerede er kompensert av byggherren.

Et annet forhold som ble behandlet av retten i HAB-II-dommen¹¹⁷, var konsekvens av endringer i og mengde natursteinsmurer som ikke var med i entreprenørens fremdriftsplan som inngikk i tilbudet, og heller ikke i den reviderte fremdriftsplanen til entreprenøren. Her kom retten frem til at det ikke forelå *tidsnære bevis* for at endringer i prosjekteringsgrunnlaget for natursteinsmurene, forårsaket hindringer for entreprenøren på en måte som ikke ble fullt kompensert av byggherre. De aktuelle endringene var innenfor det normale og påregnelige for entreprenøren, dvs. at endringene lå innenfor tålegrensen entreprenøren måtte akseptere selv om arbeide ikke inngikk i fremdriftsplanen til entreprenøren.

3.3 Produktivitetstap

Det tredje grunnvilkåret er entreprenørens produktivitetstap. Hva som ligger i *nedsatt produktivitet* fremgår ikke av NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd bokstav b), men *nedsatt produktivitet* relaterer seg til hvilken produksjon man har i forhold til den innsatsen som legges ned.¹¹⁸ Produktivitetstap kan typisk være brukte timer som har vært mindre produktive enn de ellers ville ha vært uten byggherreforholdet. Det er altså den tapte tiden entreprenøren skal ha økonomisk kompensasjon for, forutsatt at entreprenøren ikke allerede har fått kompensasjon fra byggherren.¹¹⁹

Produktivitet er som nevnt vanligvis et uttrykk for produksjon i forhold til innsats, og entreprenøren vil i sin kalkyle ha lagt inn viss mengde produksjon per arbeidstime. Når det da er nedsatt produktivitet, må dette vurderes ut fra entreprenørens tidligere beregnet produktivitet. Forannevnte forutsetter at produksjonsberegningen er forsvarlig og realistisk ut fra anbudsdokument I dette ligger opplysninger om blant annet hvor mange entreprenøren som skal jobber samtidig i prosjektet og hvilke tidspunkt arbeidet er planlagt gjennomført.¹²⁰ Dette

¹¹⁷ [LE-2019-107863 - Lovdata Pro](#)

¹¹⁸ Marthinussen m.fl. (2016) s. 389

¹¹⁹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 334

¹²⁰ Marthinussen m.fl. (2016) s. 389

er forhold som kan ha innvirkning på produksjonen, og noe entreprenøren skal ha tatt høyde for i fremdriftsplanen.

Beregningen entreprenøren skal gjennomføre gjøres for å underbygge kravene med å beregne nedsatt produktivitet sammenlignet med den produktiviteten ville vært uten byggherreforstyrrelser.¹²¹ Som tidligere nevnt så kan det være flere byggherreforhold i krav tilknyttet «plunder og heft», og Høyesterett har i HAB-dommen¹²² lagt til grunn at det generelt ikke kreves at de eksakte økonomiske konsekvensene av *hvert enkelt* byggherreforhold må påvises. Det er presisert i dommen at kravene til bevis må ta høyde for at det kan være vanskelig eller umulig å knytte alle merutgiftene til hvert enkelte byggherreforhold. Høyesterett uttaler videre at beviskravene ikke kan settes så høyt slik at det i praksis blir umulig eller urimelig tyngende for entreprenøren å føre bevis i saker som gjelder vederlagsjustering for «plunder og heft».¹²³

I HAB-dommen¹²⁴ har Høyesterett uttaler om produktivitetstap at *«utgangspunktet må altså være at skadelidte – entreprenøren – skal påvise konkret hvilke arbeidsoperasjoner som ble påvirket av byggherreforholdene og beregne de merkostnader dette har medført»*.

Høyesterett¹²⁵ uttaler videre at entreprenøren som utgangspunkt ikke kan basere bevisførselen alene på generelle og overordnede tilnærminger, men at kravet må underbygges kvalitativt og kvantitativt for å synliggjøre produktivitetstapet. I kravene til bevis må man ta høyde for at det kan være vanskelig eller umulig å knytte alle merutgiftene til hvert enkelte byggherreforhold. Retten uttaler som nevnt ovenfor, at beviskravene kan ikke settes så høyt at det i praksis blir umulig eller urimelig tyngende for entreprenøren å føre bevis for vederlagsjustering for «plunder og heft», og at i «plunder og heft» - saker så er det ofte den samlede konsekvensen av byggherreforholdene som har innvirkning på entreprenørens produktivitetstap. Ut fra fremstillingen foran så vil den endelige utmålingen av vederlagsjusteringen ikke bare bygge på bevis, men også i noen grad på skjønn.

¹²¹ [HR-2005-973-A - Rt-2005-788 - Lovdata Pro](#) (51)

¹²² [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (86)

¹²³ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (86)

¹²⁴ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (83)

¹²⁵ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (82) og (86)

En av utfordringene i utmåling av vederlagsjustering for «plunder og heft» har vært spørsmålet om domstolene kunne utmåle vederlagsjusteringen basert på skjønn. Enkelte avgjørelser gikk langt i å tilkjenne entreprenøren tilleggsvederlag uten en særlig forankring i konkrete bevis.¹²⁶ Eks. på bruk av skjønn i utmålingen finnes i LB-2011-95644¹²⁷ hvor lagmannsretten samlet fant å kunne kompensere ut fra «sitt syn på årsaksforholdene og erfaring med hvilke utgifter og kostnader disse kan føre til». Høyesterett presiserer i HAB-dommen at i og med bevisførselen knyttes opp til *to trinn årsakssammenheng* som behandles i kap. 3.4, så vil rommet for skjønn bli snevret inn. Utmålingen av vederlagsjusteringen for «plunder og heft», kan dermed i større grad forankres i det faktum som retten finner bevist.¹²⁸

Når det gjelder selve kravsberegningen må den skje ut fra metoden *nedenfra og opp* og ikke motsatt. Lagmannsretten har i HAB-II¹²⁹ uttalt som følger om *ovenfra og ned* - metoden:

«Metoden HAB har anvendt, tar som nevnt utgangspunkt i at det for hvert kvartal er angitt hvilke byggherreforhold som «påvirket» i det aktuelle kvartalet, og hvilke hovedprosesser som ble påvirket. Effektivitetstapet er således beregnet med utgangspunkt i differansen mellom den totale kontraktssummen (etter fradrag av materialkostnader) og de delene av kontraktssummen som ikke er påvirket av byggherreforholdene. En slik tilnærming har imidlertid slektskap med den «ovenfra og ned»-betraktningen som Høyesterett uttrykkelig tok avstand fra.»

I HAB-dommen¹³⁰ gjennomgår Høyesterett flere metoder for å beregne entreprenørens vederlagsjustering for «plunder og heft», men henviser til Lagmannsrettens avgjørelse¹³¹ hvor det blir lagt til grunn at det «*må tas utgangspunkt i en påvisning av hvilke arbeidsoperasjoner som ble forstyrret og utsatt for effektivitetstap som følge av de forhold byggherren er ansvarlig for, og så beregne kompensasjonen knyttet til disse forstyrrelsene (nedenfra og opp).*», og uttaler at det er dette som gir uttrykk for riktig rettsanvendelse.

¹²⁶ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 56

¹²⁷ [LB-2011-95644 - Lovdata Pro](#)

¹²⁸ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 346

¹²⁹ [LE-2019-107863 - Lovdata Pro](#)

¹³⁰ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (77) til (83)

¹³¹ [LE-2017-133058 - Lovdata Pro](#)

I *nedenfra og opp* – metoden ligger det at man begynner nedenfra og tar utgangspunktet i de konkrete byggherreforholdene som entreprenøren har sannsynliggjort, og de forstyrrelsene dette har gitt på *annet* arbeid. For å avgjøre hvilket produktivitetstap forstyrrelsen har medført, må man sammenligne den faktiske gjennomføringen med hvordan arbeidet ville forløpt uten forstyrrende byggherreforholdet, det vil si at det er en hypotetisk differansebetraktning uten byggherreforholdet som er avgjørende.¹³² Legger entreprenøren til grunn det tilbudet som ble gitt i anbudet, vil det ikke være avgjørende som sammenligningsgrunnlag for produksjonstapet. En slik sammenligning med tilbudskalkylen vil frata entreprenøren gevinst ved å utføre arbeide raskere eller billigere enn tilbudskalkylen.¹³³

Høyesterett tar høyde for at selv om utgangspunktet er at beregningen av vederlagsjusteringen for «plunder og heft», skal beregnes *nedenfra og opp* - metoden, kan alternative beregningsmetoder være aktuelle. HAB-dommen¹³⁴ uttaler Høyesterett at «*det kan ikke utelukkes at bevisførsel basert på generelle erfaringstall, eller andre generelle metoder, ut fra omstendighetene kan være tjenlige som bevis, kanskje særlig som supplement til konkrete bevis som direkte gjelder prosjektet.*» Man kan dermed legge til grunn at det kan for den enkelte sak være aktuelt å benytte andre beregningsmetoder.

I forbindelse med beregning av vederlagsjustering for «plunder og heft» er det viktig å legge til at etter NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd b) andre punktum, vil ikke entreprenøren ha rett på vederlag for «plunder og heft» dersom konsekvensene av byggherreforstyrrelsene *kan avhjelpes ved andre tiltak*. Det må her vurderes i hvilken grad det foreligger plikt for entreprenøren å tilpasse sin produksjon etter de byggherreforstyrrelser som har inntruffet, slik at produktivitetstap unngås eller begrenses.¹³⁵ Ser man til den alminnelige erstatningsretten vil plikten til å begrense tap (tapsbegrensningsplikt) være ett spørsmål om «*skadelidte har unnlatt å gjøre det som med rimelighet kan forventes for å begrense tapet*».¹³⁶

¹³² På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 346

¹³³ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 346

¹³⁴ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (80)

¹³⁵ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 38

¹³⁶ [HR-2015-1865-A - Rt-2015-989 - Lovdata Pro](#) (32) og (33)

Så spørsmålet blir videre om man kan trekke paralleller til entrepriseretten og om det foreligger en plikt for entreprenøren til å tilpasse sin produksjon etter de byggherreforstyrrelser som har inntruffet. NS 8405 har ingen bestemmelser om tapsbegrensningsplikt, slik vi finner i NS 8407 punkt 34.2.2 tredje ledd som sier at entreprenøren plikter å sette inn *rimelige tiltak*.

Bestemmelsen gjelder også i saken tilknyttet «plunder og heft», og man kan nok legge til grunn at det foreligger også en slik plikt etter NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd b) andre punktum.¹³⁷

Dette betyr i det vesentlige at entreprenøren er pålagt å begrense sitt tap samt å vurdere om det finnes andre tiltak for å begrense tapet. Dersom entreprenørens ikke forsøker å begrense tapet, kan krav om vederlagsjustering bortfalle eller reduseres. Bestemmelsene kan sees som et utslag av både tapsbegrensningsplikten og lojalitetsplikten som gjelder i kontraktsforhold.¹³⁸

3.4 Årsakssammenheng

Det siste og fjerde vilkåret for vederlagsjustering for «plunder og heft», er at det må foreligge en årsakssammenheng som bygger på to trinn (bevistemaet) mellom (1) *byggherreforholdet og forstyrrelser på annet arbeid* og (2) *byggherreforholdets forstyrrelser på annet arbeid og entreprenørens produktivitetstap*.¹³⁹

Det todelte årsakskravet følger av ordlyden i flere av standardkontraktene som i NS 8405 pkt. 25.3 andre ledd bokstav b), og har vært lagt til grunn i juridisk teori selv om rettspraksis synes ikke å ha fulgt opp denne tilnærmingen før HAB-dommen.¹⁴⁰ I dommen uttaler Høyesterett at NS 8405 (2004) pkt. 24.3 med et todelt årsakskrav ga «*uttrykk for de generelle kravene til årsakssammenheng for plunder og heft*».¹⁴¹

Det som er nytt i forhold til tidligere rettspraksis, er at HAB-dommen¹⁴² stiller opp strengere beviskrav til årsakssammenheng enn det som har vært krevd i flere tidligere avgjørelser i saker om vederlagsjustering for «plunder og heft». Som nevnt tidligere så har rettspraksis vært

¹³⁷ Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1 s. 38

¹³⁸ Marthinussen m.fl. (2016) s. 393

Kommentarer til 8405 (2004) Kolrud m.fl. s. 286 [NS 8405 | Fagbøker | Juridika](#)

¹³⁹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 335

¹⁴⁰ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 335

¹⁴¹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 335

¹⁴² [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

sprikende i mangel på Høyesterettsavgjørelser. Avgjørelser som viser sprik i rettspraksis er bland annet Borgarting lagmannsretts dom [LB-2011-95644 - Lovdata Pro](#) og [LB-2011-135964 - Lovdata Pro](#), og Agder lagmannsretts dom [LA-2013-175355 - Lovdata Pro](#). Disse tvistesakene gjelder særlig trinn to i årsakssammenhengen, dvs. bevis for *byggherreforholdets forstyrrelser på annet arbeid og entreprenørens produktivitetstap*, samt utmålingen av vederlagsjusteringen.

Det er selve kravstypen «plunder og heft» som medfører to trinns årsakssammenheng, og ut fra Høyesteretts uttalelse så gir dommen retningslinjer for hvordan vederlagsjustering for «plunder og heft» skal behandles. Dette gjelder uavhengig kontraktstype.¹⁴³

Høyesterett har i HAB-dommen¹⁴⁴ har gitt følgende retningslinjer:

*«Årsakssammenhengen må fastlegges i to trinn. **Først** skal det bevises at det foreligger forstyrrelser eller ineffektiv drift som følge av byggherrens forhold. Dette omfatter å føre bevis for at det har inntrådt forhold under arbeidet som er byggherrens risiko, hvilke arbeidsoperasjoner disse har påvirket, i hvilke perioder det har skjedd og hvilke konsekvenser i form av redusert produktivitet som dette har medført for entreprenøren. Når det er ført sannsynlighetsbevis for konsekvensene, må det **deretter** sannsynliggjøres en årsakssammenheng mellom disse og entreprenørens merutgifter.»*

*Markert tekst viser Høyesteretts kursivering

Høyesterett går vider inn på beviskravet hvor det påpekes at det er entreprenøren som må sannsynliggjøre at vilkåret om årsakssammenheng er oppfylt, men dersom entreprenøren har lagt frem vektige bevis, vil bevisføringsbyrden skifte over til byggherren. Slik kan det veksle frem og tilbake mellom partene avhengig av hvor mange og hvor sterke bevis som til enhver tid er ført. Rette påpeker videre at dersom resultatet av bevisførselen er at det er like sannsynlig at det er årsakssammenheng mellom entreprenørens krav og byggherreforholdene som at det ikke er det, skal tvilen gå ut over entreprenøren i og med det er entreprenøren som har bevisbyrden.

¹⁴³ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 336

¹⁴⁴ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (66)

(1) Årsakssammenheng mellom byggherreforholdet og forstyrrelser på annet arbeid

Entreprenøren må sannsynliggjøre at krav på vederlagsjustering for «plunder og heft» skyldes byggherreforholdet og ikke entreprenørens eget forhold.¹⁴⁵ Entreprenøren må føre bevis for de forhold som fremgår av HAB-dommen¹⁴⁶

1. Det har inntrådt forhold under arbeidet tilknyttet byggherrens risiko (hva og hvorfor)
2. Hvilke av entreprenørens annet arbeid påvirkes (hva og hvorfor)
3. Hvilken periode har det skjedd (når)
4. Hvilke konsekvenser har det for entreprenørens produktivitet (hvordan)

Formålet med trinn 1 er å sannsynliggjøre årsakssammenheng mellom byggherreforholdene og forstyrrelser på annet arbeid gjennom de fire punktene ovenfor. I det første punktet ligger det at entreprenøren må påvise hva som påberopes av årsak til forstyrrelsen på annet arbeid, og hvorfor dette er et byggherreforhold. Når det gjelder det andre punktet så skal entreprenøren beskrive hvilket annet arbeid som er påvirket, og påvise hvor arbeidet er påvirket. Dette gjelder særskilt hvor likt arbeid utføres på forskjellige plasser, som asfaltarbeid på en lang strekning. I det tredje punktet ligger det at entreprenøren må angi hvilke en eller flere tidsperioder det gjelder. I det fjerde punktet ligger det at entreprenøren skal redegjøre på hvilken måte entreprenøren ble forstyrret i det annet arbeide.¹⁴⁷

(2) Årsakssammenheng mellom byggherreforholdets forstyrrelser på annet arbeid og entreprenørens produktivitetstap.

I trinn 2 skal entreprenøren sannsynliggjøre årsakssammenheng mellom byggherreforholdets forstyrrelser på annet arbeid og produktivitetskravet. Videre kan det tenkes at det foreligger forstyrrelser på annet arbeid, men at entreprenøren får til å tilpasse arbeidet slik at man ikke får produktivitetstap,¹⁴⁸ se kap. 3.3 om *tapsbegrensingsplikt*.

I forbindelse med dokumentasjon på årsaksvilkåret i trinn 2 og bevis har Høyesterett uttalt «*at entreprenøren som utgangspunkt ikke kan basere bevisførselen alene på generelle og*

¹⁴⁵ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 336

¹⁴⁶ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (66), På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 336

¹⁴⁷ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 336

¹⁴⁸ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 337

*overordnede tilnærminger. Kravet må underbygges kvalitativt og kvantitativt etter de linjer jeg har redegjort for. At dette ikke nødvendigvis er mulig å gjøre fullt ut, betyr med andre ord ikke at det helt kan unnlates».*¹⁴⁹ Dette synliggjøre at årsakssammenhengen i trinn 2 er utfordrende å bevise, og at det nødvendigvis ikke er mulig å bevise kravet fullt ut.

Høyesterett kommer videre til i HAB-dommen¹⁵⁰ at den endelige utmålingen av vederlagsjusteringen vil i noen grad bygge på skjønn, men at bevisførselen tilknyttet de to trinnene i årsakssammenhengen snevrer inn domstolens rom for skjønn. Beregningen av vederlagsjusteringen for «plunder og heft» kan da i større grad forankres i det faktum som finnes bevist. Kravet til sammenheng mellom skjønnsutøvelsen og tilnærming til bevis for årsakssammenheng ledet til sakens resultat hvor Høyesterett sluttet seg til lagmannsrettens rettslige utgangspunkter, men opphevet dommen fordi *«fastsettelsen av vederlagsbeløpet er uten forankring i de rettslige krav som lagmannsretten selv oppstiller for å fastslå årsakssammenheng».*¹⁵¹

3.5 Avsluttende merknader

Innledningsvis er det vist til Riksrevisjonens rapport om *årsaker til konflikter mellom byggherre og entreprenør i vegutbyggingsprosjekter*, hvor partene har opplyst at det er et betydelig antall saker knyttet til vederlagsjustering for «plunder og heft». Det er videre sagt at dette har sammenheng med uklarhet om hvilke krav som skal eller bør stilles til bevisene for årsakssammenheng, noe som har gjort sakene utfordrende både for entreprenør og byggherren.

Krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» er oftest svært vanskelig å bevise for entreprenørene, og vil derfor være vanskelig å håndtere for entreprenøren og byggherre. Sakene har flere samvirkende årsaker hvor både byggherre og entreprenør kan bære risikoen, og i krav om vederlagsjustering må entreprenøren klargjøre at det foreligger et byggherreforhold. Videre skal det føres bevis for nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeide enn det byggherreforholdet direkte gjelder.

¹⁴⁹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 338

¹⁵⁰ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#) (87)

¹⁵¹ Kaasen (2020) [Mot mindre plunder med plunder og heft | Tidsskrifter | Juridika](#)

Før HAB-dommen¹⁵² (HR-2019-1225-A) var rettspraksis sprikende. Tidligere nevnte avgjørelser viser dette, som Borgarting lagmannsretts dom [LB-2011-95644 - Lovdata Pro](#) og [LB-2011-135964 - Lovdata Pro](#), og Agder lagmannsretts dom [LA-2013-175355 - Lovdata Pro](#). Tvistesakene gjelder særlig trinn to i årsakssammenhengen, dvs. bevis for *byggherreforholdets forstyrrelser på annet arbeid og entreprenørens produktivitetstap*, samt utmålingen av vederlagsjusteringen. I noen tilfeller tilkjent domstolene vederlagsjustering uten særlig forankring i konkrete bevis, såkalt *ovenfra og ned* - metode, se kap. 3.4.

I og med at krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» er vanskelig å bevise, har spørsmålet om hvilke krav som settes til bevisene vært et avgjørende spørsmål. Det var blant annet dette spørsmålet som HAB-dommen¹⁵³ langt på veg løste. HAB-dommen¹⁵⁴ satte strengere krav til bevisene, og strammet inn domstolens rom for skjønn som tidligere ble utøvd. Det stilles nå krav til at bevisene må være konkrete og i stor grad sannsynliggjøre konsekvensen av byggherreforholdet. I hovedsak er dette den såkalte *nedenfra og opp* – metoden, se kap. 3.4.

Etter HAB-dommen¹⁵⁵ viser en gjennomgang av nyere rettspraksis fra Lagmannsretten¹⁵⁶, at det har det vært betydelig færre krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» som har vunnet frem i retten. Selv om HAB-dommen¹⁵⁷ gjaldt kontraktsforhold etter den utgåtte NS 3430 for utførelsesentreprise, la Høyesterett til grunn NS 8405 (2004) pkt. 24.3 og gav uttrykk for gjeldene bakgrunnsrett når de utledet de sentrale premissene for dommen. Dette betyr at det strenge beviskravet må legges til grunn ved tolkningen for alle saker tilknyttet vederlagsjustering for «plunder og heft», blant annet bestemmelsene i NS 8407 punkt 34.1.3 andre ledd, NS 8405 punkt 25.3 andre ledd og NS 8406 punkt 22.1, se kap. 3.4.

¹⁵² [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

¹⁵³ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

¹⁵⁴ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

¹⁵⁵ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

¹⁵⁶ [LF-2018-167020 - Lovdata Pro](#), [LA-2017-194079 - Lovdata Pro](#), [LH-2019-27272 - Lovdata Pro](#),
[LH-2019-45008 - Lovdata Pro](#), [LB-2018-88669 - Lovdata Pro](#)

¹⁵⁷ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

For krav om vederlagsjustering for «plunder og heft» er det etter HAB-dommen¹⁵⁸ tydeliggjort betingelsene til entreprenøren om å konkretisere kravet sitt med *tidsnære bevis*, som vil gi byggherren bedre grunnlag for å vurdere slike krav fra entreprenøren.¹⁵⁹ Dette antas å medføre at kontraktspartene i høyere grad enn tidligere, kan bli enige om kravene slik at man unngår rettskonflikter. Men det gjenstår fortsatt og se hvilken effekt HAB-dommen får for fremtidige prosjekter.

¹⁵⁸ [HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

¹⁵⁹ På rett grunn II, Brøndmo (2021) s. 362

4. Litteraturliste og referanser

- **Standardkontrakter**

[Standard Norge | standard.no. NS 3430:1994](#)

[Standard Norge | standard.no. NS 3433:1996](#)

[Standard Norge | standard.no. NS 3434:1995](#)

[Standard Norge | standard.no. NS 8405:2004](#)

[Standard Norge | standard.no. NS 8405:2008](#)

[Standard Norge | standard.no. NS 8407:2011](#)

- **Rettspraksis**

Høyesterett

[HR-1999-35-B - Rt-1999-922 - Lovdata Pro](#)

[HR-2001-1178 - Rt-2002-1110 - Lovdata Pro](#)

[HR-2005-973-A - Rt-2005-788 - Lovdata Pro](#)

[HR-2012-2126-A - Rt-2012-1729 - Lovdata Pro](#)

[HR-2015-1865-A - Rt-2015-989 - Lovdata Pro](#)

[HR-2019-1225-A - Lovdata Pro](#)

[HR-2020-2254-A - Lovdata Pro](#)

[HR-2021-916-U - Lovdata Pro](#)

[HR-2023-534-A - Lovdata Pro](#)

[HR-2024-575-U - Lovdata Pro](#)

Lagmannsretten

[LB-2009-140511 - Lovdata Pro](#)

[LB-2011-95644 - Lovdata Pro](#)

[LB-2011-95644 - Lovdata Pro](#)

[LB-2011-135964 - Lovdata Pro](#)

[LA-2013-175355 - Lovdata Pro](#)

[LB-2016-39293 - Lovdata Pro](#)

[LA-2017-194079 - Lovdata Pro](#)

[LE-2017-133058 - Lovdata Pro](#)

[LF-2018-167020 - Lovdata Pro](#)

[LB-2018-88669 - Lovdata Pro](#)

[LH-2019-27272 - Lovdata Pro,](#)

[LH-2019-45008 - Lovdata Pro,](#)

[LE-2019-107863 - Lovdata Pro](#)

[LG-2021-181385-2 - Lovdata Pro](#)

- **Juridisk litteratur**

- Kolrud, Helge Jakob mfl. *NS8405 Kommentarutgave*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004. [NS 8405 | Fagbøker | Juridika](#)
- Petterson, Nils Henrik. «Plunder og heft». I *På rett grunn. Festskrift til Norsk Forening for Bygge- og Entrepriserett*. Jan Einar Barbo og Lasse Simonsen red., Oslo: Gyldendal Akademisk, 2010, s. 347-363.
- Hagstrøm, Viggo og Herman Bruserud. *Entrepriserett*. Oslo: Universitetsforlaget, 2014.
- Marthinussen, Karl, Heikki Giverholt og Hans-Jørgen Arvesen. *NS 8405 med kommentarer*. Oslo: Gyldendal Juridisk, 2016.
- Brøndmo, Mikal. «Plunder og heft – status og utfordringene fremover». I *På rett grunn II. Festskrift til Norsk Forening for Bygge- og Entrepriserett*. Jan Einar Barbo, Lasse Simonsen, Herman Bruserud og Kristine Sveen Halvorsen red., Oslo: Gyldendal, 2021, s. 327-362.
- Nordtvedt, Henning mfl. *NS8407 Kommentarutgave*. Oslo: Universitetsforlaget, 2013.
[NS 8407 | Fagbøker | Juridika](#)

- **Artikler**

- Miriam Skag [«Plunder og heft» som grunnlag for tids- og vederlagsjustering | Tidsskrifter | Juridika](#) Tidsskrift for rettsvitenskap, 2024/1
- Kaasen (2020) [Mot mindre plunder med plunder og heft | Tidsskrifter | Juridika](#)

- **Håndbøker fra Statens vegvesen**

- [Håndbok V773 Byggekontrakter \(vegvesen.no\)](#)

- **Rapporter**

- [Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 \(riksrevisjonen.no\)](#)
- [Microsoft Word - Perkolo bru - slutført rapport \(vegvesen.no\)](#)

- **Nettsider**

- [Undersøkelse av årsaker til konflikter mellom byggherre og entreprenør i vegutbyggingsprosjekter \(riksrevisjonen.no\)](#)
- [Velkommen til BFJR](#)
- [Plunder og heft! | \(vegvesen.no\)](#)

- **Figurer**

- *Figur 1* [Ferdig F HovedanalyserapportAlt1 \(riksrevisjonen.no\)](#)
- *Figur 2* [Microsoft Word - Perkolo bru - slutført rapport \(vegvesen.no\)](#)
- *Figur 3* [Plunder og heft! | \(vegvesen.no\)](#)
- *Figur 4* På rett grunn II, Brøndmo (2021)